

O poctivý vztah k Marxovi [1968]

Rok po skončení války vyšla v Paříži malá knížka, která dokazovala, že existencialismus je humanismem; jejím autorem byl Jean-Paul Sartre, již tehdy vůdčí postava francouzského existencialismu. O rok později vydal Jean Kanapa polemický text přibližně stejného rozsahu, v němž dokazoval, že existencialismus humanismem není. Při té příležitosti slavnostně vyhlásil, že existencialismus, který do Francie pronikl v r. 1937, je r. 1947 mrtev, takže lze provést už jenom jeho pitvu. Jeden moment jeho polemiky je zvláště pozoruhodný, zejména dnes, po více než 20 letech. Sartre se tehdy nikterak netajil tím, že je v mnohém ovlivněn marxistickým výkladem společenského vývoje a dějin; po letech o tom napsal, že jej tehdy marxismus přitáhl, jako Měsíc přitahuje masy vod v přílivu, takže spolu s mnoha jinými nabyl přesvědčení, že historický materialismus podává jediné platnou interpretaci dějin. Právě tuto věc však Kanapa bagatelizoval a ironizoval. Dnes je celý svět marxistický, napsal; dokonce církevní hierarchie – a ovšem také existencialisté. Existencialismus je vůbec zvíře napodobivé: přizpůsobuje se prostředí, bere na sebe jeho zabarvení a vzhled. Má zcela mimořádnou schopnost všechno strávit a asimilovat; chce Marxe „adaptovat“, „obnovit“, „překročit“, „prohloubit“. Kanapa je však přesvědčen, že tím by Marxe naopak veřejnosti jen znechutil.

O dvanáct let později jeden z nejvýznamnějších představitelů francouzského marxismu, Roger Garaudy, konstatuje, že zejména dvě světové války velmi přispěly k tomu, že všechny filosofie – ateistický existencialismus, křesťanské směry i marxismus – byly nuceny být filosofie existence. Přiznává, že marxistická filosofie se stala do jisté míry strnulou ve vztahu k myšlenkám jiného původu, a podtrhuje, že marxismus může žít a rozvíjet se jediné tehdy, jestliže dovede zahrnout a překonat vše, co je v současné filosofii živé. Konkrétně pak ve vztahu k existenciální filosofii mu jde o to, konstruktivně „uvolnit cestu vážnému úmyslu existencialismu, nepřipustit žádné ochuzení člověka, nedovolit, aby lidská existence byla v některém ze svých rozměrů mrzačena“. V marxistickém hodnocení existencialismu (nejen Sartrova) došlo tedy k značným proměnám.

V průběhu oněch deseti až dvanácti let se ovšem změnila i Sartrova filosofie; Sartre sám přiznává, že k tomu došlo v důsledku pozvolné, neodolatelné přitažlivosti marxismu. Zdůrazňuje však: „jestliže se existencialistické myšlení (přinejmenším moje) přimyká k marxismu a chce se do něho začlenit, děje se tak na základě vnitřních motivů, a nikoliv na základě kvalit marxistické filosofie“.

Před nedávném vyšla u nás Sartrova knížka *Marxismus a existencialismus* (jde o překlad úvodního oddílu Sartrovy *Kritiky dialektického rozumu* nazvaného „Otázky metody“), která může nejen blíže objasnit Sartrovo myšlení a jeho vztah k marxismu, ale která se v naší situaci může stát příležitostí k sebezkoumání a k zametání před vlastním prahem nejen pro marxisty, ale také pro křesťany. Pro Sartra zůstává marxismus „filosofií naší doby“ a „je jako formální rámec veškerého filosofického myšlení současnosti nepřekročitelný“. „Celé naše myšlení, ať už se pohybuje jakýmkoliv směrem, může se tudíž formovat jen na této živné půdě, musí se zařadit do jejího rámce, nechce-li se ztrácet v prázdnotě nebo kráčet zpátky.“ Ovšem tento marxismus jako „formální rámec“ není totožný s konkrétní teoretickou produkcí (a praktickou aktivitou), která v téže současnosti nese rovněž jméno marxismus. Marxismus v prvním smyslu „není ještě zdaleka vyčerpán ve svých možnostech“, říká Sartre;

kdo byl stržen jeho mocí, byl však oním druhým „marxismem“ ponechán najednou na holičkách – vždyť tento druhý marxismus „nedokázal nás poučit o ničem novém, protože se ve svém vývoji docela zastavil.“ Otevřenost skutečného marxismu prudce kontrastuje s uzavřeností marxismu formálního. Marxismus jako „filosofie naší doby“ je nepřekročitelný, protože je neuzavřený; formální, dogmatický marxismus je překročitelný a musí být překročen, protože „tvrdošíjně odmítá diferenciaci“, protože rozdílnosti neintegruje, ale naopak usiluje o jejich likvidaci.

Nejde nám tu o teoretické rozlišení „dvou marxismů“, které se poněkud utápí v abstrakci. Jde o konkrétní perspektivu něčeho, co bychom mohli v dané situaci nazvat „právem na Marxe“. V zájmu poctivosti vůči Marxovi si musí každý moderní myslitel vybudovat svůj vlastní vztah k jeho dílu, neprostředkovaný a nereglementovaný interpretačním aparátem marxistických „formalistů“ a sterilních exegetů. To platí jen zvýšenou měrou pro každého myslitele křesťanského, kterému zajisté nepřipadne na mysl se stavět na pozice Sartrovy. A přece může přeložená Sartrova studie splnit jeden mimořádně významný úkol také v křesťanských kruzích tím, jak nás vede k hlubšímu rozlišení mezi živým, to znamená tvořivým, pouhou literu překračujícím navazováním na Marxe a mezi netvořivým pohrobkem dogmatismu (včetně všelijak lavírujícího antidogmatismu, který svou omezenou negací jen potvrzuje nejzákladnější dogmatické pozice).

Rok, v němž si takřka celý svět bude připomínat 150. výročí narození Karla Marxe, by se mohl a měl stát pro nás příležitostí k tomu, abychom přečetli Marxe po svém, porozuměli mu ze svých pozic a abychom z tohoto nového porozumění vyvodili potřebné závěry pro svou praxi. Jsem přesvědčen, že dnešní křesťan, který chce svou víru a zvěst evangelia brát vskutku s plnou vážností, nesmí přeslechnout hlas Marxův. To neznamená pokoušet se o nějakou novou synkrezi. Ani dnes ani v budoucnosti nebude integrita křesťanova života ani myšlení zajisté zakládána na Marxovi; křesťan už má základ, za nějž nelze položit jiný. Ne vždy však křesťané a církve stavěly právě na tomto základě, a ne vždy stavěly dobře. Porozumět správně Marxovi znamená pro křesťana lépe porozumět sobě a zejména tomu, oč v evangeliu vposledu jde. Křesťan bude chápat Marxe a jeho dílo jako znamenitý zdroj světla, které dopadá na jeho vlastní, křesťanskou cestu kupředu. Tak uvidí Marxe z jiné strany, než z jaké se dosud převážně ukazoval. Tak se křesťanský pohled na Marxe stává příspěvkem i k poznání samého Marxe. Dnes už si uvědomujeme a v budoucnosti si budeme uvědomovat ještě víc, že na Marxe a marxismus bude nutno se dívat z různých stran, to znamená především z jiné strany, než bylo dosud zvykem, neboť Marx je vskutku – jiný. K této svobodě nového pohledu nás zavazuje ostatně také poctivost vůči Karlu Marxovi.